

Κρυφό Σχολειό

Ο ΜΥΘΟΣ ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η πνευματική κατάσταση του ελληνισμού μετά την άλωση με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ακολούθησε ομαλή πορεία. Η απώλεια της πολιτικής εξουσίας, και όχι μόνο, ήταν επόμενο να οδηγήσει σε πτώση του πνευματικού επιπέδου. Η καπιούσα πνευματική πορεία ουσιαστικά έλαβε τέλος μετά από δυο αιώνες όταν άρχισε η ανανέωση της νεοελληνικής παιδείας.

Στους δυο αυτούς πρώτους «σκοτεινούς» αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας εντοπίζεται και η λειτουργία του κρυφού σχολείου ως η αντίδραση του υπόδουλου γένους στην άρνηση της οθωμανικής εξουσίας να συνεχίσει ομαλά την πνευματική του εξέλιξη(1).

Δίνοντας τον ορισμό του κρυφού σχολείου θα λέγαμε ότι πρόκειται για σχολείο το οποίο λειτουργούσε κρυφά, σε μέρη αθέατα και συνήθως τη νύχτα. Αυτό συνέβαινε με σκοπό να μη γίνεται αντιληπτό από τον κατακτητή, ο οποίος είχε τους λόγους του να το καταδιώκει, γιατί εκεί το ελληνόπουλο μάθαινε «τι έχασε, τι έχει, τι του πρέπει», σύμφωνα με το ποίημα του Ιωάννη Πολέμη. Δηλαδή, εκεί ο παπα-δάσκαλος συντηρούσε στις ψυχές των ραγιαδών ακοίμητη ελπίδα, αισιοδοξία και τελικά θέληση για απελευθέρωση και επανάσταση(2). Αυτή είναι σε γενικές γραμμές η άποψη για το κρυφό σχολειό, θέση η οποία διδάσκονταν και στα σχολικά εγχειρίδια μέχρι πρόσφατα.

Στην πραγματικότητα η πρώτη γραπτή αναφορά για το κρυφό σχολειό έρχεται στις μέρες της επανάστασης του '21 και συγκεκριμένα στα 1825. Τότε ο Γερμανός Carl Iken δημοσίευσε στο έργο του Leucothea την παρακάτω πληροφορία: «Οι Τούρκοι εμπόδιζαν τα σχολεία αυστηρότερα και από τας εκκλησίας τούτο και άλλα συγχρόνως αίτια εβίαζαν τους Γραικούς να θεωρούν την θρησκεία ουσιαστικώς συνδεδεμένη με τα γράμματα και τα σχολεία, διά τούτο και εις μεγάλες και εις μικρές πόλεις προσπαθούσαν με δόσιν χρημάτων, και με διάφορους τρόπους να συστήνουν κοινά σχολεία κρυφίως, όπου και των πτωχών τα τέκνα ανεξόδως εδιδάσκοντο»(3).

Τη μαρτυρία αυτή ο Γερμανός την έλαβε από τον Έλληνα πατριώτη και διδάσκαλο Στέφανο Κανέλλο και είναι η παλαιότερη αναφορά όσο αφο-

Νικόλαος Γύζης Το κρυφό σχολειό

ρά το κρυφό σχολειό σύμφωνα με τον Άλκη Αγγέλου. Στην πραγματικότητα τα λόγια του Κανέλλου δεν ήταν μαρτυρία ήταν ένας συλλογιστικός μύθος αφού δεν στηρίζονταν σε καμία γραπτή απόδειξη. Απλώς προσπαθούσε να παρουσιάσει τα χρόνια σκλαβιάς ως χρόνια πνευματικής και πολιτιστικής παρακμής του ελληνισμού και την επανάσταση ως σημείο ανατροπής αυτής της πορείας.

Μετά την απελευθέρωση αρχίζει σταδιακά και συστηματικά να παρουσιάζεται ο χρόνος της Οθωμανικής κυριαρχίας ως περίοδος αποκλειστικά παρακμής, πολιτιστικής πτώσης και ως «400 χρόνια σκλαβιάς και φυλακής». Εντωμεταξύ, στις πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ο ελληνισμός αναπτύσσεται και ακμάζει καθόλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα με ταχύτερους ρυθμούς από τον ελλαδισμό. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά την Ευαγγελική σχολή της Σμύρνης, το Εκπαιδευτήριο Τραπεζούντας, τη Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Πόλη, τους Συγγρό, Μπενάκη, Μποδοσάκη.

Ενισχυτικό του κλίματος της δημιουργίας του μύθου του κρυφού σχολείου ήταν και η παρουσίαση του παιδικού τραγουδιού «Φεγγαράκι» ως συνοδευτικού άσματος από τους μικρούς μαθητές στα χρόνια της σκλαβιάς κατά την πορεία τους για το σχολειό. Η σύζευξη του κρυφού σχολείου με το τραγούδι προσφέρει την ισχυροποίηση και σταθεροποίηση του μύθου. Γιατί όπως δηλώνει ο Ian Watt: «Οι μυθολογικές ιστορίες είναι συμβολικές και δίνουν ένα βαθύτερο νόημα από αυτό που η πλοκή τους δηλώνει».(4)

Φεγγαράκι μου λαμπρό
φέγγε μου να περπατώ,
να πηγαίνω στο σχολειό,
να μαθαίνω γράμματα,
γράμματα σπονδάγματα
του Θεού τα πράματα

Το παραπάνω ήρθε να ενισχύσει και η απεικόνισή του κρυφού σχολείου στο γνωστό πίνακα του Νικόλαου Γύζη, έργο με ηθογραφικό χαρακτήρα. Ο πίνακας παρουσιάζει την εποχή της τουρκοκρατίας μέσα από το υπόγειο, την κλειστή θύρα, τον οπλισμένο νέο, το αναμμένο κερί, την αχτίδα του ήλιου που μπαίνει μέσα δειλά από το παράθυρο(5) και τον καλόγερο ο οποίος διδάσκει τους μικρούς μαθητές του. Δηλαδή όλα όσα «τα σκίαζε η φοβέρα». Ήταν η τέλεια σύζευξη του μύθου με την εικόνα. Τα παραπάνω θα τα ενισχύσει και ο ποιητής ο Ιωάννης Πολέμης(6) με το γνωστό ποίημα του.

Απ' έξω μαυροφόρ' απελπισιά,
πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι,
και μέσα στη θολόκτιστη εκκλησιά,
στην εκκλησιά, που παίρνει κάθε βράδυ
την όψη του σχολείου,
το φοβισμένο φως του καντηλιού
τρεμάμενο τα ονειράτα αναδεύει,
και γύρω τα σκλαβόπουλα μαζεύει.

Η απομυθοποίηση του κρυφού σχολείου ξεκίνησε αμέσως μετά το τέλος της γερμανικής κατοχής όταν ο Γιάννης Βλαχογιάννης δήλωνε σε σχετικό μελέτημα του: «Όμως ούτε ε-

γώ μέσα στον αμέτρητο σωρό ανέκδοτου υλικού για της σκλαβιάς τα σχολεία που έχω συναγμένο, δεν συνάντησα τίποτα που να κάνει λόγο για το σχολειό εκτός από το τραγούδι». Κατόπιν νεότεροι μελετητές όπως ο Άλκης Αγγέλου, ο Γιάννης Κορδάτος, ο Μανουήλ Γεδεών υποστήριξαν με τις μελέτες τους τη μη ύπαρξη του κρυφού σχολείου.

Είναι γεγονός ότι οι Οθωμανοί είτε από αδιαφορία είτε ως αρχή δεν αντιτάχθηκαν καθόλου στην ύπαρξη σχολείων. Οι Οσμανλίδες θεωρούσαν τη θέση τους τόσο καλά δεδομένη ώστε δεν ανησυχούσαν μήπως η παιδεία των Ελλήνων γίνει δημιουργός εθνικής συνείδησης, φωτισμού και τελικώς ξεσηκωμού του υπόδουλου ελληνισμού.

Για να μην αναφέρουμε την «προχωρημένη» άποψη του Χρήστου Γιανναρά ο οποίος θεωρεί «λάθος» την ελληνική ανεξαρτησία, γιατί «το Γένος» θα μπορούσε να πάρει στα χέρια του όλη την αυτοκρατορία μια και «η διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε αρχίσει να διαβρώνεται με την ανάδειξη Ελλήνων σε νευραλγικές διοικητικές θέσεις». Άποψη που παλαιότερα είχαν υιοθετήσει οι Ίωνας Δραγούμης και Σουλιώτης-Νικολαΐδης.

Σήμερα στις αρχές του 21ου αιώνα ο μύθος του κρυφού σχολείου έχει αρχίσει να ξεθωριάζει γιατί όπως λέει ο εθνικός μας ποιητής: «Το Έθνος πρέπει να μάθει να θεωρεί εθνικό ότι είναι αληθινό». Αλλά και όπως αναφέρει ο διεθνολόγος Αλέξης Ηρακλείδης: «Αλίμονο στη χώρα που έχει ανάγκη από τόσους μύθους».(7)

Γεώργιος Μητρόπουλος
Εκπαιδευτικός αποσπασμένος
στο Γραφείο Εκπαίδευσης
Sydney

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1.Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Η κατάσταση της παιδείας στις υπόδουλες ελληνικές χώρες. Εκδοτική Αθηνών 1974, σελ 366.
- 2.Αχιλλέας Μανδρίκας. Κρυφό σχολειό. Καλέντης 1992, σελ 10.
- 3.Άλκης Αγγέλου, Το Κρυφό Σχολειό: Το χρονικό ενός μύθου. Εστία 1997, σελ 19.
- 4.Ian Watt. Myths of modern individualism. Cambridge University Press, 1996. pp xvi.
- 5.Μαρίνου Καλλιγά. Νικόλαος Γύζης. ΜΙΕΤ 1981, σελ 82.
- 6.Ιωάννης Πολέμης. Απαντα τ Α' (Κρυφό σχολειό). Δωρικός 1970, σελ 237.
- 7.Αλέξης Ηρακλείδης. Η ανάγκη για μύθους. Τα Νέα, 22/03/2007.